

ÇOCUKLARDA AHLAK GELİŞİMİ¹

Prof. Dr. Mehmet Zeki AYDIN²

Toplumun işlevini yerine getirebilmesi için onu oluşturan bireylerin belli kurallara uymaları gerekir. Toplumun iyiye ve kötüye, doğruya ve yanlışla ilişkin davranış kurallarına ahlak diyoruz. Toplumdaki kişilere hangi davranışın iyi, hangi davranışın kötü olduğunu ahlak gösterir. Bu şekliyle ahlak, hayatımızın başlangıcından itibaren hayatımızın her kesitinde varlığını, belli değerler ya da kurallar olarak, sürdürmektedir.

Ahlak gelişimi, konusu eğitim psikolojisinin araştırma alanına girer. Psikoloji, insan davranışını ve bu davranışların gerisindeki yapı ve süreçleri inceleyen bir bilim dalıdır. Psikoloji, çevre, insan ve davranışlar arasındaki etkileşimi incelemeyi amaçlar. Eğitim psikolojisi de psikolojinin bulgularının eğitim alanına uygulanması ile gelişmiş bir dalıdır. Özellikle gelişim ve öğrenme gibi alt alanları kapsar.

Gelişim, kişide hayat boyu gözlenen düzenli ve sürekli değişikliklerdir. Gelişimin kendine özgü ilkeleri vardır. Gelişim, kalıtım ve çevrenin etkileşimiyle, sürekli ve aşamalar hâlinde gerçekleşir. Gelişimin kendine özgü yönelimleri vardır ve bireysel farklılıkları da içerir.

Gelişim, dönemler itibariyle incelenir ve her gelişim döneminin farklı gelişim görevleri bulunmaktadır. Gelişim, öncelikle doğum öncesi ve doğum sonrası olmak üzere iki dönemde incelenir. Doğum sonrası dönem; bebeklik (0-2 yaş), ilk çocukluk (2-6 yaş), son çocukluk (6-11 yaş) ergenlik (11, 13-18-20 yaş), genç yetişkinlik (20-35 yaş), orta yetişkinlik (35-65 yaş) ve ileri yetişkinlik dönemleri olarak isimlendirilir.

Büyüme ve gelişim dinamik bir süreçtir. Gelişim, daha sistematik incelemek amacıyla üç alana ayrılabilir: Fiziksel gelişim alanı, bedensel ve devinsel gelişimi; bilişsel gelişim alanı, zihinsel ve dil gelişimini; kişilik gelişimi alanı, psikososyal ve törel gelişimi kapsar. Bu yönler birbirlerini etkilemektedir. Bedensel gelişim diğer gelişim yönlerinin temelini oluşturmaktadır.

Devinsel gelişim çocuğun kol ve bacakları ile tüm organlarını kullanmada güç ve hız kazanması ve beden organları arasında eşgüdüm sağlaması anlamına gelmektedir. Devinsel

---

¹ Bu makale, "Çocuklarda Ahlak Gelişimi", **Eğitim Yazıları**, sayı:12, İstanbul Eylül Aralık 2007, ss.41-57'de yayımlanmıştır.

² www.mehmetzekiaydin.com Email:mehmetzekiaydin@gmail.com

gelişim bedensel gelişime paralel bir seyir takip etmektedir. Devinsel gelişimin çocuğun bilişsel ve toplumsal gelişimi üzerinde önemli katkısı vardır.

Bilişsel gelişim, bireyde akıl yürütme, düşünme, bellek ve dildeki değişimleri kapsar. Bilişsel gelişim öncelikle olgunlaşma temeline dayanır. Buna bağlı olarak deneyim, sosyal geçiş ve dengeleme ile dünyayı belli bir organize içinde anlama gerçekleşir.

Bireyi başkalarından ayırt eden ve birey tarafından sürekli olarak tutarlı bir biçimde sergilenen bireye özgü özellikler bütünü olarak tanımlanan kişiliğin, çocukluk yıllarından itibaren nasıl bir gelişim süreci içinde şekillendiğine ilişkin farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Kişilik gelişimi kuramlarının psikolojik ve sosyal gelişim açısından ortaya koyduğu eğitsel sonuçların, anne baba ve öğretmenlere çocuk ve gençlerin kişilik gelişimlerini kolaylaştırabilmeleri açısından sayısız yararları vardır. Bu nedenle onların farklı dönemlerde, sağlıklı kişilikler geliştirebilmelerinin kolaylaştırabilmeleri için eğitimcilerin kişilik gelişim kuramlarının verilerini dikkate almaları ve bu konuda kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bu konuda, şu soruyu cevaplandırmakta yarar vardır: “Anne babalar ve öğretmenler kısaca eğitimciler için, gelişimin doğasını bilmek neden gereklidir?”

Çocuklar Gelişim Özelliklerine Göre Eğitilmelidir

Bilindiği üzere eğitim, bir davranış değiştirme sürecidir ve eğitimci bu süreci planlayan, uygulayan ve değerlendiren bir davranış mühendisidir. Eğitimde gelişim önemlidir. Çocuğun bu dönemlerdeki gelişimsel özelliklerinin bilinmesi, özellikle ahlâk gelişimi ile ilgili özelliklerinin bilinmesi, çocuğa verilecek ahlâk eğitiminin sağlıklı olması ve çocuk tarafından kazanılması açısından son derece önemlidir.

Çocuk, her gelişim döneminin kendi özelliklerini yaşar. Her dönemin ihtiyaçları, ilgi ve arzuları anne baba tarafından karşılanmalıdır. Gelişim çağlarını ve gelişim özelliklerini bilmek, diğer eğitim alanlarında olduğu gibi ahlâk eğitiminde de çok önemlidir. Bu çağlarda bulunan çocukların gelişim özelliklerinin bilinmesi, verilecek olan ahlâk eğitimi başarılı kılacaktır. Bu durumu bilmeyen bazı anne babalar tarafından, gelişim çağlarındaki çocuğun bazı davranışları, ahlâksızlık olarak görülmektedir. Burada bilinmesi gereken, bu davranışların, o gelişim çağının doğal bir özelliği ve normal olduğudur.

Ahlâk gelişimi, çocukların belirli davranışlarını, doğru ya da yanlış olarak değerlendirmelerine rehberlik eden ve kendi eylemlerini yönetmelerini sağlayan ilkeleri

kazanmaları sürecidir.³ Toplumun tüm değerlerine kayıtsız şartsız uymak değil, topluma uyum sağlamak için değerler sistemi oluşturmaktır. Bireyin ahlâkî gelişimlerini bilmek, ahlâk eğitimi açısından önemlidir. Eğitimciler, bunu bilirlerse eğitimi buna göre yönlendirirler. Aynı zamanda, anne babanın ve öğretmenin, gencin kişilik ve ahlâkî gelişimi hakkında bilgi sahibi olması, iki neslin arasındaki çatışmayı azaltacaktır.⁴

Ahlâk gelişimi, çok erken yaşlarda çocuğun etrafındakilerle ilk ilişkileri sonucu başlar ve özellikle üç yaşından itibaren dil kullanımıyla pekişir. Birçok psikologa göre, ahlâk gelişimi kişilik gelişiminin bir parçasıdır. Çocuk tıpkı anne babasının genel tavırlarını, cinsel rollerini benimsedikleri gibi onların ahlâk anlayışlarını da benimser. Çocuğun anne babanın ahlâk anlayışlarını benimsemesinde, anne babadan ve diğer yetişkinlerden takdir görme isteği ve cezalandırılma korkusu rol oynar. Bu nedenle okul öncesi çocukluk dönemi ve o dönemde çocuğun içinde yetiştiği çevre, çocuğun ahlâk anlayışının gelişmesinde önemli yer tutar.⁵

Ahlak gelişimi, çocuğun hayatının ilk yıllarında başlayan ve hayatı boyunca devam eden içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını kabullenme ve sosyalleşirken o toplumun iyi ve kötülerini öğrenme sürecidir.

Ahlak gelişimi toplumun tüm değerlerine kayıtsız şartsız edilgin bir uyma değil, topluma etkin bir uyumu sağlamak için değerler sistemi oluşturma sürecidir. Eğer çevrenizdeki çocukları izlediyseniz, kurallara uyma konusunda çok katı davrandıklarını görmüşsünüzdür. Onlar için bir şey ya doğrudur ya da yanlış. İkisinin ortası yoktur. Eğer bir suç işlenmişse cezası çekilmelidir. Çocukluk ve gençlik yıllarımızda, insanların kuralları kendi amaçları için değiştirdiklerini, bazıları için kuralların uygulanıp bazıları için uygulanmadığını gördüğümüzde, hayal kırıklığına uğradığımızı hatırlarız. Gençlik dönemindeki idealist düşüncelerimizin nasıl törpülendiğini görürüz. Sonuç olarak, bireyin ahlak gelişimi belli aşamalar izler.

Gelişim çağlarıyla ilgili birçok sıralama mevcuttur.⁶ Çocuğun ahlâk gelişimi beş aşama şeklinde açıklanabilir:

³ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm*, İmge Kit., 5.b, Ankara 2000, s.173.

⁴ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.98.

⁵ Güler Okman Fişek ve Serap Maktav Yıldırım, *Çocuk Gelişimi*, MEB, İstanbul 1993, s.78.

⁶ Gelişim çağları ile ilgili olarak bak.: Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007; Mehmet Zeki Aydın, *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005; Bacanlı, Hasan, *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yay., Ankara 2000; Meral Çileli, *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yay., Ankara 198615 vd; Meral Çileli, *14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlâkî Yargının Zihinsel Gelişim Psikolojisi Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ. Eğitim Fakültesi, Ankara 1981, s.23-86; Fitzhugh Dodson, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, çev.;Ayşegün Durmaz, Ravza Yayınları İstanbul tarihsiz; Beyza Bilgin ve Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara 1991, s.66-80; İ. Ethem Başaran, *Eğitime Giriş*, Ankara 1990, s.126-127; Muallâ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, TDV Yay., Ankara 1990, s.162; Mualla Selçuk, *Çocuk Eğitiminde Dinî Motifler (Okulöncesi Çağ)*, İslâmî Araştırmalar, cilt:4, sayı:2, Ankara 1990, s.108; M.Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*,

1. Ahlâk öncesi dönem
2. Bencillik dönemi
3. Başkalarına uygunluk dönemi
4. Duygusal vicdan dönemi
5. Akılcı vicdan ve evrensel ahlâk dönemi.

Ahlaki Gelişim Dönemleri

1.Ahlâk öncesi dönem: Bebeklik döneminde çocuğun ahlâkî davranışı yoktur. Bebek, iyi ve kötü düşüncesine sahip değildir. Ancak üç yaşına doğru çocuk, bazı davranışlarının iyi ve yapılması gereken, bazılarının kötü ve yapılmaması gereken davranışlar olduğunu öğrenmeye başlar. Anne babasına bağımlı olan çocuk, onların istediklerini yaptığında tasvip edildiğini, istemediklerini yaptığında ceza vb. olumsuzluklarla karşılaştığını öğrenir ve buna göre hareket eder.⁷

Bebek yürümeyi öğrenir öğrenmez, yeni bir gelişim dönemine girer. Bu dönem, onun çevresini etkin biçimde tanıyacağı, kendi kendine keşifler yapacağı ve kendine güvenini geliştireceği bir dönemdir. Ne var ki, çevresini incelemek için yürüyüp durmasına kızdığınız, onu cezalandırdığınız, yaptığının “kötü” bir şey olduğu izlenimini uyandırdığınız takdirde, bu süreç kendine güven yerine güvensizlik oluşturur. Bu durumu şu örnekle açıklayabiliriz. Diyelim ki, okula giden bir çocuğun eline matematik kitabını alır almaz öğretmeni, “sakın onu açma, ona dokunma!” dese, bunu kabul etmek mümkün müdür? İşte, çevreyi keşfetmeye çalışan çocuk nereye gider, neye dokunursa, “oraya gitme, ona dokunma!” diyen anne babanın yaptığı da yanlıştır ve çocuğa yavaş yavaş güvensizliği öğretmektedirler. Bu çağda yapılacak şey, evi çocuğa göre düzenlemekten ibarettir.⁸

İki yaşındaki bir çocuğun anne ve babası, ikinci yaşından üçüncü yaşına geçiş döneminin ergenlik çağındaki geçiş dönemine benzediğini kavramak zorundadır. Bu yaşlardaki çocuk olumsuz ve asidir. Çünkü o, "bebeklikten çocukluğa" geçmektedir. En çok kullandığı söz "hayır"dır. Ne istediğini bilemez. Çocukların gelişimi, özellikle ilk yıllarda düzenli bir çizgi izlemez. Dengeli bir dönemden sonra genellikle dengesiz ve olumsuz bir dönem gelir. Bir

---

Timaş Yay., İst. 1995, s.24; İbrahim Canan, **Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye**, Tuğra Neşriyat, İst. tarihsiz, s.52-113; Üstün Dökmen, “Ahlâkî (Moral) Gelişim”, **Türk Aile Ansiklopedisi**, T.C. Başbakanlık AAK Başkanlığı, Ankara 1991, cilt:1, s.12-18; Ahmet Hamdi Akseki, **İslâm Dini**, DİB Yay., Ankara 1978, s.310; Ömer Özyılmaz, **Çocukluk ve Gençlik Çağında İslâmî Eğitim ve Psikolojik Temelleri**, Pınar Yayınları, İstanbul 2003.

⁷ Hayati Hökelekli, “Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi”, **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi**, İSAV Ensar Neşriyat, İst.1998., s.189.

⁸ Dodson, **Çocuk Eğitimi**, s.67-68.

genelleme yapacak olursak, bir yıl olumlu ve dengeli olan çocuk, ertesini yıl olumsuz ve dengesiz olabilir. İki üç yaş arası da böyle bir olumsuzluk dönemidir.⁹ Çocukların (hatta genç ve yetişkinlerin) hayatlarında inişli çıkışlı dönemler olabilir. Bu nedenle, çocuğun davranışlarının her zaman aynı olmayacağını, bir süre sonra değişebileceğini dikkate almalıyız.

Bu çağdaki çocuk, bebeklikten çocukluğa geçiş bunalımları atlattığı için, kendine daha bir güven duyar; çevresiyle uyum içindedir; dengeli, anlayışlı ve uyumludur. Üç yaşındaki çocuk, kendisine söylenenleri rahatça anlar ve isteklerini kolaylıkla dile getirebilir. Bu da çocuğun eski gerginliğinden kurtulup kendine güven duymasına sebep olur. Bu yaştaki çocuk, eski bencilliğinden sıyrılır; arkadaşlarıyla grup hâlinde oynamaya, oyuncaklarını onlarla paylaşmaya başlar. Üç yaş, okul öncesi çağın en tatlı dönemidir. Çocuk hayatı, anne babasını, arkadaşlarını sever; kendisiyle ve çevresiyle barış içindedir. Kendinden hoşnut olan çocuk, başkalarının hoşuna gitmeyi, onların isteklerini yerine getirmeyi sever. Anne babalar, bu dönemden mümkün olduğunca faydalanmaya çalışmalıdırlar. Çünkü bundan sonraki dönem daha karmaşık ve sorunlu olacaktır.¹⁰

Bu dönemde, kavramlar yavaş yavaş şekillenir. Taklit, hayal gücü ve dil gelişmesi bu dönemin başlıca zihinsel faaliyetlerini oluşturur.¹¹ Çocuk, anne babasının değerlerini, söz ve davranışları yoluyla kazanırken aynı zamanda davranış modelleri de almakta, bunları alışkanlık hâline getirmeye başlamaktadır. Çocuk doğru ve yanlış, izin verilme durumuna göre değerlendirdiğinden, doğru davranışları yapmasına izin vermeli; yanlışlara ise, çocuğun gelişimine zarar vermeden engel olunmalıdır. Çocukla konuşmalı, ilgi ve istek oluşturarak onun soru sorması için ortam hazırlanmalıdır. 5-6 yaşına kadar, gerçek kavramına sahip olmadığından, çocuğun söylediği yanlışlar yalan olarak değerlendirilmemeli, çocuk suçlanmamalıdır. Çocuğa yol göstererek doğruları yaşamasına fırsat verilmeli, doğru davranışları takdir ve teşvik edilerek, davranışlarında süreklilik ve alışkanlık kazanması sağlanmalıdır.

Bu yaşlardaki çocuk, atna atlayıp dört yöne koşan birine benzer. Ne istediğini, nereye gittiğini bilemez. Resim yaparken bir kedi çizmeye başlar, resim bir at olarak bitiverir. Kararsızlık bu dönemin belirgin bir özelliğidir. Bu dönemin belki de en iyi tanımı "taşkınlık" tır. Çocuk, kabına sığmaz, kızar, tekme atar, kendini yere atar. Her hareketi abartılıdır. Konuşmasında küfürler çokça yer alabilir. Üzerinde durmadığınız takdirde, bu sözler kendiliğinden ortadan kaybolacaktır. Çocuk, istenilen şeylere karşı koymaktan hoşlanır. Eline aldığı her şeyin kendisinin olduğunu

---

⁹ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.287.

¹⁰ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.302-303.

¹¹ Halis Ayhan, **Din Eğitimi ve Öğretimi (İman İbadet)**, DİB Yay., Ankara 1985, s.106.

düşünür. Komşuda oynadığı oyuncuğu, "benim" diyerek bırakmak istemeyebilir. Böyle durumlarda, çocuğunuzun bencil olduğunu düşünüp endişelenmeniz gereksizdir.¹²

Bu dönemde anne babanın yapması gereken şey, kesin tavırlı olmaktır. Anneler daha yumuşak başlı oldukları için, burada en büyük rol babalara düşer. Fakat kesin tavırlı ve sert olun derken, çocuğunuzun karşısına diktatör gibi çıkmanızı kastetmiyoruz. Ondan, söylediklerinize hemen uymasını beklemeyin. Sakın boyun eğmeyin ama ona direnme payı tanıyın.

Dört yaşına kadar çocuk eğitiminde dört temel ilke vardır. Bunlar şunlardır:

1.Çocuklar sosyal olarak arzulanan bir çizgiye göre yönlendirilmelidir.

2.Neyin doğru neyin yanlış olduğu çocuğa doğrudan söylenmelidir. Anlayamadığı zaman, neyin doğru neyin yanlış olduğu anlatılmalıdır.

3.İyi tepkiler doğru davranışlarla, kötü tepkiler de yanlış davranışlarla birleştirilmelidir.

4.Çocuğun kafasının karışmaması için, bir gün başka, diğer gün başka hareket etmemek gerekir.¹³

b.Bencillik dönemi: Çocuklar, yaklaşık 6 yaşına kadar bencildir; çevresindekilerin merkezi olmak ister ve kendi isteklerinin yapılmasını bekler. Çocuk, davranışlarını, başkalarının durumunu ve görüşünü fazla değerlendirmeden, kendi istekleri doğrultusunda değerlendirir. Ahlâk kurallarını bir baskı olarak algılar.

Çocuğun olumsuz davranışlarının en yüksek olduğu dönem 3-4 yaşlarıdır. Çocuk, bu dönemde inatçıdır ve inatçılığı ile ahlâk dışı davranışı arasında yakın ilişki vardır. Bazen inat olsun diye istenmeyen davranışları yapabilir. Ona göre doğru olan, istek ve ihtiyaçlarını tatmin eden; “sen bana yardım et, ben de sana yardım edeyim, sen bunu ye, ben de şunu yiyeyim” gibi karşılıklı çıkara dayalı alışverişe uygun davranmaktır. Bütün bunlara rağmen, bu yaşlardaki çocukta ahlâkî duyguların belirmeye başladığı görülmektedir. Örneğin, 3 yaşındaki bir çocuk, başka birinin oyuncuğunu, ondan habersiz almanın hırsızlık ve yanlış bir davranış olduğunu sezebilir.¹⁴

Dört yaşındaki çocuğun en sevdiği şey, arkadaşlarıyla oyun oynamaktır. Arkadaşlarıyla birlikte olmaktan, grup oyunlarından çok hoşlanır. Ne var ki, bu dönemdeki çocuklar, arkadaşlarıyla pek geçinemezler. Birkaç tanesi bir araya gelip bir grup oluştururlar; öteki çocukları

---

¹² Dodson, Çocuk Eğitimi, s.303-304.

¹³ Sezen Ünlü, **Psikoloji**, Anadolu Ü. AÖF.Yay, Eskişehir, 1992, s.58.

¹⁴ Hökelekli, Çocukta Ahlâk, s.189-190.

gruplarına yanaştırmak istemezler. Bencillik ön plândadır. Yine de başkalarıyla birlikte olmak isterler.

4-5 yaşlarında bilinç başlar ve 6. yaşta bilincin sesi çok kuvvetli hâle gelir. Çocuk yalnızken bile anne babanın koyduğu ahlâk ilkelerini uygulayabilir.¹⁵ Çocukta, duygusal gelişme, zihinsel gelişmeden daha önce olur. İnsanda en temel duygular (ilk ortaya çıkan) sevgi, bağlanma ve güvenme duygularıdır. O hâlde ilk olarak bu duyguların uyanışını esas alarak eğitim yapmak yerinde olacaktır.¹⁶ Yeterli sevgi ve hoşgörü içinde büyüyen çocuklar, gelişimleri için gerekli deneyimleri elde edebilirler.¹⁷ Sevgi bağı ve manevî disiplin ile çocukta güçlü bir vicdan oluşur.¹⁸ Anne baba sevgisi çocuklarda zekâ gelişimini de hızlandırmaktadır.¹⁹

Çocuğun ilk yıllarıyla ilgili, belki de bilmeniz gereken en önemli gerçek şudur: Çocuğunuzun hayatındaki ilk beş yıl, yani çocuğunuzun kişiliğinin biçimlendiği dönem, en önemli yıllardır. Bu hiç kuşkusuz, çocuğunuzun geri kalan çocukluk yılları önemli değildir veya altı yaşına bastığında çocuğunuzla ilgili her şey belirlenmiştir demek değildir. Ancak, ilk beş yılın en önemli yıllar olduğu da tartışılmaz bir gerçektir. Çocuk altı yaşına geldiği zaman, kişiliğinin temel yapısı belirlenmiş olur. Bu, çocuğun ömrü boyunca sürdüreceği temel kişiliktir. Bu temel kişilik, çocuğun okul ve okul sonrası yaşamında ne ölçüde başarılı olacağını, başka insanlarla ilişkilerinin nasıl gelişeceğini, cinsel tavrının ne olacağını, ne tür bir yetişkinlik dönemi geçireceğini, ne tip biriyle evleneceğini ve bu evliliğin hangi ölçüde başarılı olacağını belirler. İlk beş yıl, çocuğunuzun sadece duygusal gelişiminde değil, zekâ gelişiminde de önemlidir.²⁰

Beş yaşındaki çocuğunuz, kendisiyle ve çevresindekilerle uyum içindedir. Sakin ve sokuğandır; başkalarıyla ilişkilerinde taşkın değildir. Evini ve ailesini sever ama bu, onun için yeterli değildir. Daha geniş bir çevre içinde olmak ister. Büyüklerin zannettiklerinden daha büyük bir kavrama yeteneğine sahiptir. Beş yaşındaki çocuk, fiziki açıdan oldukça gelişip güçlenmiştir. Duygusal, yönden de dengelidir. Kavrama yeteneği büyük oranda gelişmiş olan çocuğunuz, öğrenmeye aç duruma gelmiştir. Bu yaştaki çocuk, okula gitmeye hazır ve isteklidir. Bu nedenle, çocuğunuzun bir anaokuluna kaydettirin. Okula başlamadan önce anaokulunda geçireceği bu bir yıl, çocuk için çok faydalı olacaktır.²¹

---

¹⁵ Ashley Montagu, **Çocuklarımıza Ahlâkî Değerleri Nasıl Kazandırabilirsiniz?**, çev.:Remzi Öncül, MEB, İst. 2000, s.21.

¹⁶ Ayhan, Din Eğitimi, s.112.

¹⁷ Akyüz, Ulusal ve, s.91.

¹⁸ Güngör, Ahlâk Psikolojisi, s.61.

¹⁹ Tuncer Elmacıoğlu, **Başarıda Aile Faktörü**, Hayat Yayınları, İst. 1998, s.61-63.

²⁰ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.18.

²¹ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.304-305.

2-6 yaşları arası çocuğun psiko-sosyal gelişimini şöyle özetleyebiliriz:

- İnsan kişiliğinde önemli bir yer kaplayan özerklik (otonomi) duygusu veya kuşku ve çekingenlik, bu dönemde gelişmeye başlar.
- Çocuklar, anne babalarına benzemeye çalışırlar. Güçlü bir taklitçilikleri vardır.
- Bilhassa 3-4 yaşları dolaylarında çok soru sorarlar.
- Ben merkezci bir anlayışa sahiptirler.
- Benlik duygusu gelişmeye başlar; kız veya erkek kimliğine bürünme görülür.
- Problem çözme davranışları başlar.
- Hikaye ve masaldan hoşlanırlar; hayalcidirler.
- Güçlü bir “alma” yetenekleri vardır.
- Eşya ve olaylara bakışları parçalıdır; hiçbir zaman panorama yani bir bütün hâlinde değildir.
- Çocuktaki “girişim (inisiyatif) duygusu” bu dönemin son bölümünde (3-6 yaşlar arasında) gelişmeye başlar.

c.Başkalarına uygunluk dönemi: Bu dönemde çocuğun ahlâkî davranışı, büyük ölçüde otoriteye bağlıdır. Çocuk otoriteye saygısından, yetişkinlerin kurallarının kutsal, değişmez şeyler olduğunu düşünür. Ahlâkî hata, yetişkinlerin kuralları ve tepkileri çerçevesinde tanımlanır. Büyüklerin cezalandırdığı davranışlar yanlıştır. Görev, otoriteye itaat olarak anlaşılır. Çocuk, anne babası, öğretmeni gibi büyüklerin davranışlarını kusursuz ve onları her şeyi bilen kişiler olarak kabul eder. Dolayısıyla iyi davranış büyükleri memnun eden davranışlardır.²²

Bu dönemdeki çocuk, gördüğü yanlış davranışları, yapanın niyetini ya da amacını düşünmeksizin, sonuçlarına göre değerlendirir. Örneğin, bu dönemdeki çocuktan, bilerek bir bardak kıran çocukla, evde yardımcı olmak için 10 bardak kıran çocuk arasında bir değerlendirme yapması istense, 10 bardak kıran çocuğun daha fazla suçlu olduğunu ve ona göre cezalandırılması gerektiğini söyleyebilir. Ancak çocuk, 8 yaşından itibaren davranışlar ile niyetler arasında bir ilişki kurabilir.

---

²² Hökelekli, “Çocukta, s.190.

6-9 yaşlarında çocuk, yavaş yavaş kendinden büyüklerin veya kendi yaştlarının davranışlarını benimser. Farkında olmadan, taklit ederek, daha önce başkalarından göremek öğrendiği ahlâkî davranışları yapmaya başlar.

Çocuğun okula başlaması, ona yepyeni bir dünyanın kapılarını açar. Enerjisinden, yerinde duramayan çocuk, sırasında kıpırdamadan oturmayı, kendisine verilen ödevi yapmayı, konuşmak için elini kaldırıp sırasını beklemeyi öğrenmek zorundadır. Bu kısıtlama özellikle erkek çocuklar için dayanılmaz niteliktedir. Bu yüzden çocukların birinci sınıfa başlamaları, büyüklerin kavrayamayacağı psikolojik baskılara yol açar. Daha önce yuva ve anaokuluna gitmemiş çocuklar için, birinci sınıf genellikle zordur.²³

Okulda geçen zaman, çocuk için çok uzundur. Derslerin sonunda, hem fiziksel hem de duygusal yorgunluk içinde olan çocuk, eve gelince dinlenmek, gevşemek ve oyalanmak ister. Okuldan gelir gelmez, annesi ondan üstünü başını değiştirmesini isterse çocuk ağlamaya başlayabilir. Çocuğunuzdan bir şey yapmasını veya ders çalışmasını istemeden önce, bir süre nefes almasını, okulun getirdiği gerginlik ve yorgunluğu atmasını sağlayın. Çocuğunuz, okulun oyunla ilgili bölümünü sevecek ama ona "bir yığın gereksiz iş" gibi görünen ödevlerden hiç hoşlanmayacaktır. Yine de okulda öğrendiklerini evde tekrarlayarak gösteriş yapmaktan da hoşlanacaktır. Okulu sevmekle sevmemek arasındaki bocalamaları, öğretmenin o günkü tavrına bağlı olarak değişecektir.²⁴

Bu dönemde çocuk ahlâk gelişimi bakımından hâlâ dışa bağımlıdır. Bu dönemin özellikleri ve gelişim ihtiyaçlarının bilinmesi ve karşılanması gerekir. Çocuğun 7 yaşından sonra başlayan ayırt etme özelliği, konuşmanın ilerlemesi, hüküm çıkarmaya başlama gibi özelliklerden faydalanarak hem olumlu modellik etmeye devam edip, hem de doğruluk üzerinde düşünmesi sağlanmalıdır. Bunu kendi yaptığı hareketleri düşünmesi ve eleştirmesi istenerek, çevredeki modeller değerlendirilerek ahlâk bilinci, duygusu ve davranışı oluşturulabilir. Bu dönem çocuğun kolay etkilendiği bir dönem olduğundan anne baba davranışlarına önem vermeli, doğruluk konusunda sözleri ve davranışlarıyla çocuğa model olmalıdır. Çocuk, bu dönemde kavramları kazanmaya başladığından yanlış ve yalanın anlamını bilir. Bu nedenle çocuğun davranışlarına dikkat ederek onun yalana başvurmasına neden olacak ortamlar oluşturmamaya özen gösterilmelidir. Çocuğa karşı olumlu tutum içinde olmalı, ilgilenmeli, baskı yapmamalı, fakat

---

²³ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.331.

²⁴ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.332.

sınırsız bir hoşgörü içinde de olmamalıdır. Böylece çocuk, sağlıklı bir doğruluk tutumu geliştirebilir.

Bu yaştaki çocuklar alay etmeyi, ad takmayı çok severler. Altı yaşındaki çocuk, kendisiyle alay edildiği veya kendisine hakaret edildiği zaman ne yapması gerektiğini öğrenmelidir. Üstelik bu yaşta rekabet son derece kesin çizgilerdedir. Çocuğunuz ne oyunda ne de derste yenilgiyi kolay kaldıramaz. Oyunların kurallarını bozar, mızıkçılık yapar. Sonunda iş ağlamaya, tepinmeye kadar varır.²⁵

d.Duygusal vicdan dönemi: Bu dönemde, ahlâkî yargı ve davranış, otoriteye bağımlı ve tek yönlü olma özelliğini kaybetmeye başlar. Bunun yerine, birlikte iş görme ve karşılıklı ilişkiye dayalı bir anlayış çerçevesinde ahlâkî yapı şekillenmeye başlar. Çocuk, kendi ahlâkî davranışlarının sonuçlarını toplumsal değerler ve zorunluluklar açısından göz önünde bulundurur ve buna uygun olarak davranır. Artık ahlâkî değerlerin, kişilere göre değişiklik gösterebileceğinin farkına varmıştır. Dolayısıyla bunların, anlaşma yoluyla değişime açık ve göreceli şeyler olduğunu kabul eder. Çocuk dıştan öğretilen kuralları içselleştirmeye ve kendine mal etmeye başlar.

Duygusal öğrenme çağı olan 7-9 yaş, düşüncenin uyandığı dönemdir. 7. yaşta çocuklar, ahlâkî kavramları anlamaya başlar.²⁶ Bir anlamda, 7. yaş ayırt etme (temyiz) yaşıdır. Çocuk 7 yaşından itibaren konuşma, anlatım yeteneği, hüküm verme ve sonuç çıkarmada oldukça ilerlemeler gösterir.²⁷

Yedi yaşındaki çocuk, bir yıldır okula gitmekte ve okula, öğretmene, sınıf arkadaşlarına alışmıştır. Öğretmeniyle kişisel ilişkiye girer, ona yakın olmak, dokunmak, onunla konuşmak ister. Öğretmen onu övdüğü zaman sevinir. Anne babasıyla daha iyi geçinir. Bu çağın bir başka özelliği de "değer vermek"tir. Çocuk kendi başına gelen veya kendisinin neden olduğu her şeyi önemseyecek, ona ayrı bir değer yükleyecektir. Kendisinin ve başkalarının davranışlarını sürekli değerlendirecektir. Bu, onun büyük adam olma isteğinden gelir. Sekiz yaşındaki çocuğun büyüklere en sık söylediği şey, "Beni çocuk yerine mi koyuyorsunuz?" dur. Bu çağıdaki çocuk, olayları, duygularını, okuduklarını, gördüklerini abartmayı sever. Kazalar, savaşlar, bombalar oyunlarının eksenini oluşturur. Televizyonda, sinemada gördüğü, kitaplarda okuduğu kişileri taklit eder, onlar gibi davranmaya çalışır.²⁸

---

²⁵ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.332.

²⁶ Hasan Mahmut Çamdibi, "Aile İçi İlişkiler ve Aile Rehberliği", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İst. 1999, sayı:6, s.134.

²⁷ Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİB Yay., Ankara 1987, s.2-3.

²⁸ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.334-336.

Kızlar erkeklere göre daha sessiz, daha gösterişten uzak olsalar da onlar da komşu çocuklarına "özel gösteriler" yapmaktan hoşlanırlar. Bu yaştaki kızlar ve erkekler, birbirlerinin oyununa sokulmazlar. Kızlar bunu sessizce erkek çocuklardan uzaklaşıp kız arkadaşlarıyla oynayarak yaparlar. Erkekler ise, kızları budalalıkla, geri zekalılıkla, kafasızlıkla suçlayarak onları yanlarından uzaklaştırma yolunu seçerler. Yakın arkadaşlık, çocuğun arkadaşına duyduğu yakınlık, aile dışında birine duyulan ilk gerçek bağlantıdır. Çocuk sürekli arkadaşıyla beraber olmak ister, onun iyiliğini düşünür, ona yardım etmeye çalışır. Yine de bu beraberliğin tatsız yanları olur; tartışırlar, kavga ederler sonra barışırlar.²⁹

Bu yaştaki çocukta belirli bir ahlâk kavramı oluşmaya başlar. Doğruluk, dürüstlük, kişisel hak ve özgürlükler konusunda belli bir görüş edinmiştir. Hak ettiğine inandığı bir ceza karşısında sesini çıkarmaz, ama haksız yere cezalandırıldığını düşündüğü zaman öfkelenir. Arkadaşlarıyla oynarken de bu "haksızlık etmek" konusu sık sık tartışmalara yol açar. Dokuz yaşındaki çocuk çeşitli endişeler içindedir. Okulda yanlış bir davranışta bulunmuşsa buna üzülür, okulda başarılı olamayacağından endişelenir. Anne baba olarak size düşen, çocuğunuzla dertleşmeniz, onu üzüntülerinden, güvensizliklerinden arındırmanızdır.³⁰

Babalar, hem oğullarının hem kızlarının bu dönemlerinde çok önemli yer tutarlar. Erkek çocuk, ilerde nasıl bir erkek olacağını, kız çocuk ise nasıl bir erkeği seçeceğini babasından örnek alır. Bu nedenle, çocuklarınızla olan yakınlığınızdan yararlanarak, daha önceki gelişme dönemlerinde yaptığınız yanlışlar varsa bu devrede bunları onarmaya çalışın.³¹

Orta çocukluk yıllarında, aile dünyasının önemi en az okul ve arkadaş dünyaları kadardır. Çocuğunuzun bu dönemde ev ve aileden uzak bir tutum takınmasına aldanmayın. Çocuk, gelişmesinin altında yine çocukluk kişiliğini ve niteliklerini sürdürmektedir ve bu dönemde çocukluk ile büyüklük arasında, bağımlılık ile bağımsızlık arasında sürekli bocalama içindedir. Çocuk okul ve arkadaş dünyasına yönelerek aile çevresinden kendini sıyrırken yeni çevresine doğru iki adım ileri, bir adım geri giden psikolojik bir aşama geçirir. Bu bocalama yüzünden, ilköğretim çağı çocukluk yılları anne babalar için oldukça zordur.³² Bir başka deyişle, çocuğunuz bu dönemde, nasıl bir "büyük" olacağı konusunda karar vermekte ve bu görünümü kafasında belirlemektedir. Çocuk bunu yaparken öğretmenini veya başka büyüklerini örnek alacaktır. Bu konuda en önemli örnekler annesi ve babasıdır. Ancak, büyükler bu gerçeği çoğunlukla görmezler.

---

²⁹ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.337-338.

³⁰ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.344.

³¹ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.349.

³² Dodson, Çocuk Eğitimi, s.366.

Çocukları kendilerine uzak durduğu, sorularına tek kelimelik cevaplar verdiği zamanlar, onların üzerinde etkilerinin kalmadığını sanırlar. Oysa gerçek hiç de öyle değildir.

Bu durumda, anne ve babaların akıllarından çıkarmamaları gereken nokta, çocuğun şu ikilemi yaşadığıdır: 1.Kendini anne babasıyla özdeşleştirmek 2.Anne babaya karşı koymak ve onlardan uzaklaşmak. Bu yaştaki çocuklar davranışlarında anne babalarının isteklerine karşı gelirken, onların duygularını ve tutumlarını özümserler. Anne babanın değer ölçüleri ve dünyaya bakış açıları, çocuklara bu çağda aşılır. Yine bu yıllarda, çocuğunuzun vicdanı gelişir. Vicdanın oluşması demek, çocuğun anne ya da baba olmayı öğrenmesi demektir. Siz ona nasıl davranmışsanız, o da size aynı şekilde davranacaktır. Örneğin, siz baskıcı ve fazla otoriter bir anne babaysanız, çocuğunuzun vicdanı onu sürekli baskı altında tutmaya yönelik olacak, en ufak bir konuda bile doğru yapıp yapmadığı sorusu kafasına takılıp duracaktır. Siz fazla hoşgörülü davranmışsanız, çocuk umursamaz, sorumsuz bir kişi olmaya yönelecektir. Eğer siz, ondan yaşına ve yeteneklerine uygun isteklerde bulunmuş, bu tarz davranışlar beklemişseniz, çocuğunuz da kendisiyle ilgili kararlar verirken makul olacaktır.³³

Özellikle 9-10 yaşlarından itibaren çocuk artık iyi-kötü, haklı-haksız kavramlarını ayırabilecek bir durumdadır. Çocuk bu yaşlarda kendine, ideal bir insan tipi seçme ihtiyacını şiddetle hissedeceği için, yetişkinlerin bu konuda dikkatli davranması ve ihtiyaca cevap vermesi gerekmektedir.³⁴

Yaklaşık 10 yaşlarından itibaren çocuk, kendisine telkin edilen davranış kurallarını benimsemeye başlar ve bunlara sıkıca bağlanır. Bu benimsemede, sevilen ve model alınan kişilerin öneminin yanında, bazı davranışların iyi, doğru olduğu, bazılarının yanlış olduğu bağımsız olarak kabul edilmeye başlanır. Aradan bir süre geçince, kendisi örnek alınan kişi unutulur ve yapılan davranış öğrenilmiş olarak kalır. Ancak bu dönemde zihinsel değerlendirmeler yavaş yavaş başlasa bile ahlâkî yargılar çoğunlukla duygusal olarak değerlendirilir.³⁵

10-12 yaş, düşüncenin gelişmeye başladığı zihinsel öğrenme çağıdır. Çocuğun ahlâkî gelişiminin ilerlediği, doğru yanlış, iyi kötü kavramlarının anlaşılabilirdiği, Piaget'nin soyut işlemler dönemi olarak belirttiği, soyut kavramların anlaşılabilirdiği ve özerk ahlâk anlayışının kazanıldığı dönemdir. Bu dönemde çocuk ahlâkî ve diğer kavramları anlamaya başladığından zihnini harekete geçirmelidir. Ahlâk üzerinde düşünmesini, değerlendirmesini ve hüküm vermesini sağlayacak

---

³³ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.366.

³⁴ Ay, Çocuklarımıza Allah'ı, s.35.

³⁵ Hökelekli, "Çocukta, 190-191.

ortam hazırlanmalı, değerlerini yaşamasına fırsat verilmelidir. Yine anne babanın modelliği devam etmelidir.

Çocukların gençliğe adım atarken geçirmeleri gereken dönem olan ergenlikten önceki döneme, ergenlik öncesi veya ön ergenlik denilir. Ergenlik öncesi dönem, kabaca on bir ile on üç yaş arasındaki yılları kapsar. Bu dönemde kız ve erkek çocuklar, psikolojik yönden eskisinden de büyük kopmalarla birbirlerinden uzaklaşırlar.

Bu yaşta ki çocuk, biyolojik yönden bir eşik atlama noktasındadır. Artık çocuk olmaktan çıkmıştır, ama henüz ergenleşmemiştir. Bu yaştaki çocukların belirgin özelliklerinden biri aşırı hareketli olmalarıdır. Ergenlik öncesi çağıdaki çocuklar için koşmak, yürümekten daha doğal bir davranıştır. Oturmak ise, bildiğimizden çok daha başka anlamlara bürünür. On bir yaşındaki çocuğun elleri sürekli meşguldür. Ya okuduğu kitabın sayfalarını kıvrır, ya kalemiyle oynar, ya da cebinde veya çantasındaki bir yığın anlamsız ve gereksiz eşyayı karıştırır. Önceleri düzenli yemek yemesini bilen çocuklar, bu yaşa gelince sofraya düzenini birden unutup, mağara insanları gibi yemeye başlarlar.³⁶

Eve belirli zamanda gelmek, saatinde uyumak, soğukta kalın giyinmek gibi akla yakın istekler bile, ergenlik öncesi çağıdaki çocuklara aykırı görünür. Bu yaştaki çocuklar, kendilerinden ufak kardeşlerine karşı da son derece hoşgörüsüz bir tavır alırlar. Orta çocukluk yıllarının dengesi içinde bastırılmış kıskançlık duygusu bütün şiddetiyle ortaya çıkar.³⁷

Bizler hoş karşılasak da karşılamasak da ergenlik öncesi çağıdaki çocuklarımız, sadece bize değil, bizim temsil ettiğimiz büyükler toplumuna da başkaldıracaklardır. Anne babasıyla ters düşmeyen çocuklar, çocukluktan olgunluğa geçiş dönemini başarılı yürütemiyorlar ve kendi kendilerine birtakım çözümsüzlüklere saplanıyorlar demektir. Çocuk bu yaşa kadar anne babasının psikolojisini öğrenmiştir. Bu gözlemlerin sonucu, ergenlik öncesi başkaldırmalarında kullanır ve anne babasının en çok incineceği noktadan onları vurarak karşı koymaya yönelir. Örneğin, ders notlarına çok önem veren bir ailenin çocuğu birdenbire kötü notlar almaya başlayabilir.³⁸

Isı kontrolü gibi fizyolojik oluşumları bile, bu dönemde aşırılıklar arasında gider gelir. Çocuk ya çok üşüdüğünden ya da çok bunaldığından yakınıdır. Evdeki tavırlarına oranla okulda daha uyumludurlar. Çünkü okulda geçinemedikleri, kıskandıkları kardeşlerinden ve karşı gelme isteği duydukları anne babalarından uzakta, arkadaş çevresi içindedirler. Bu yaştaki erkek çocuklar,

---

³⁶ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.372-373.

³⁷ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.374.

³⁸ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.375.

toplumsal ilişkilerde kızlara oranla daha sert, kırıcı ve kabadırlar. Kızlar daha yumuşak, karmaşık ve duygusal yönden zengin, renkli bir dönem yaşarlar. Çocuklar bu yaşta arkadaşlarıyla sık sık bozuşur, sonra tartışırlar. Bu doğaldır, çünkü çocuk, toplumsal ilişkilerde ilk deneylerini yapmaktadır. Bir başka deyişle, ergenlik öncesi dönemini yaşayan çocuk, arkadaşlarına karşı olumlu ve olumsuz tutumlarıyla yeni kişiliğini oluşturmaya ve belirlemeye çalışmaktadır. Kızlarla erkekler pek geçinemezler. Erkekler kızlarla alay eder, onlara takılırlar, kızlarla beraber olmaktan hoşlanmazlar.³⁹

Unutmamamız gerekir ki, bu yaptığımız genellemelerin içinde her çocuğun kendine özgü değişik tutumları vardır. Aynı ailenin iki çocuğu bile ergenlik öncesi çağı tıpatıp aynı özelliklerle geçirmezler. Kimi çocuk bu dönemi fazla sorun çıkartmadan, oldukça kolay atlatabildiği hâlde, kimi çocuk da anne babasını umutsuzluğa düşürecek, karamsarlığa sürükleyecek ölçüde zor günler yaşatır.

Bu çağdaki çocuğun eğitimiyle ilgili Dodson'un tavsiyeleri şunlardır:⁴⁰

Birincisi, çocuğunuzun bu hırçın döneminin geçici olduğunu kavrayın. Çoğu anne babalar, çocuklarının hep hırçın ve aksi kalacaklarını sanarak yanlış girişimlerde bulunurlar. Bu da çocuğun davranışlarının daha da kötüleşmesine sebep olur. Bu yanlışa düşmemek için bu dönemin geçici olduğunu aklınızdan çıkarmayın.

İkincisi, çocuğunuzun ters davranışları karşısında duygusal patlamalara girerek büyük tepki göstermeyin. Onun olumsuz davranışlarını engellemeyin demiyorum, ama bunu büyük olay hâline getirmeden yapın.

Üçüncüsü, ergenlik öncesi çağ, hangi davranışın önemli olduğu ve anne ve babanın mutlak el koymasını gerektirdiği, hangi davranışın ise bunu gerektirmediği arasında kesin ayırım yapılmasını zorunlu kılan bir çağdır. Ağırlığınızı gerçekten önemli olaylara saklayın.

Dördüncüsü, çocuğunuzun davranışlarına hemen tepki göstermek yerine, serinkanlılığınızı kaybetmeden bu davranışın altındaki temel nedeni araştırmaya çalışın.

Beşincisi, çocuğunuza, gerek duyduğu "yabani" davranışları yapabilme fırsatları verin. Örneğin çocuğunuz, cesurluğunu ve aileden bağımsızlığını kanıtlamak istiyorsa, onun doğayla karşı karşıya kalabileceği bir kampa gönderilmesi, meydan okuma duygularını boşaltmasına imkan sağlayacaktır.

---

³⁹ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.377.

⁴⁰ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.380-381.

Altıncısı, çocuğunuzun bu yeni edinilmiş bağımsızlığına saygı gösterin. Onun kişiliğini kabul edin ve bu yaşa kadar davranışlarına hep sizin karar verdiğiniz, yapacaklarını hep sizin belirlediğiniz çocuk olmaktan çıktığını kavrayın. Çocuğunuz, nasıl çocuk olmaktan çıkarak yeni bir gelişim dönemine girmişse, siz de onu eğitirken yeni yöntemler geliştirin. On yıllık alışkanlıkları bir anda değiştirmek kolay değildir. Ancak, on bir yaşından yirmi bir yaşına kadar geçecek yıllarda çocuğunuzla ilişkileriniz bu yeni düzeyde süreceği için, alışkanlıklarınızdan sıyrılmaya ve yeni ortama uymaya çalışmanız gerekecektir.

Yedincisi, çocuğunuzun bu dönemdeki başkaldırısını size yöneltilmiş bir isyan olarak görmeyin. Bunu çocukla anne baba arasında kişisel bir çözümsüzlük olarak görmek yanlıştır.

Sekizincisi, ergenlik öncesi çağı çocuğunuzun ve sizin başarıyla atlatabilmeniz için üç temel kural vardır:

1. Suyun akarına gidiniz!
2. Suyun akarına gidiniz!
3. Suyun akarına gidiniz!

e.Akılcı vicdan ve evrensel ahlâk dönemi: Artık ergenlik dönemine ulaşan birey, doğru ve yanlış, sosyal düzenin yasa ve kurallarıyla değil, bizzat kendi vicdanıyla ve kendi geliştirdiği ahlâk ilkeleriyle tanımlar. Ahlâk ilkeleri, sadece kendisi için değil, herkes için geçerli ve evrensel değerler üzerine kurulmuştur. Böylece birey, yalnız kendini değil, başkalarını da dikkate alan, yüksek düzeyde bir ahlâkî yargı geliştirir.⁴¹

Çocuğun olgunluğa yönelik psikolojik gelişimi, on üç ile yirmi bir yaşları arasındaki ergenlik döneminde tamamlanır. Ergenlik öncesi çağ, ergenlik boyunca olacak değişimlere temel olan bir gevşeme dönemidir.

Çocuğun “geleneksel, eleştirisiz” bir dürüstlük anlayışından kurtulup kendi öz dürüstlük ölçülerine ulaşması için 14 yaşına basması beklenmelidir.⁴² 14 yaşındaki ergenin yetişkinlere ve aile bireylerine olan tutumu olgunlaşmaya başlar. Bu durum onun her şeyi eleştirmesine yol açar. Anne babayı eleştirme, onların görüş ve düşüncelerini benimsememe eğilimleri vardır. Rahat ve uyumlu çocukluk geçirenler, ergenlik döneminin sorunlarını daha kolay çözerler.

---

⁴¹ Hökelekli, “Çocukta, s.191.

⁴² Jersild, Çocuk Psikolojisi, s.606.

Ergenlik ve gençlik döneminde bireyde, başkalarına yardım, zor durumda olanlara acıma duygusu, vicdan ve ahlâkî sorumluluk en yüksek düzeye ulaşmıştır. Kişi artık kendi kendini denetleyebilir. Davranışları ahlâk kurallarına aykırı düştüğü veya yapmak istediği bir işte başarısızlıkla karşılaştığı zaman çok güçlü “suçluluk duygusu” yaşar, çevresindekilerden utanır. Başkalarının davranışlarını da aynı yüksek ahlâkî sorumluluk bilinci ile değerlendirir. Bunun sonucu olarak hak ve adalet düşüncesi bu dönemde çok güçlüdür. Ergenler ve gençler, haksızlık yapan, eşit davranmayan kimselere karşı sert tepkiler gösterir.⁴³

Delikanlılık çağına giren çocuk, çocukluk ile büyüklük arasında bir geçiş dönemi yaşar. Çocuk, o zamana kadar belirli bir ruhsal denge kurmuştur, çevresi ile belirli bir ilişki düzeni vardır. Ama ergenlik çağına gelince, o güne kadar kişiliğini ayakta tutmuş olan denge ve şartları bir kenara bırakıp, bir an önce büyüklüğe atlamak ister. Bu yüzden, bu çağıdaki çocuklarda genellikle uyumsuzluk, olumsuzluk ters tepkiler görülür. Çünkü çocuk, olumlu kişiliğini aramaktadır. Bunun için de anne babanın değer ölçülerini yok sayarlar. Ergenlik çağı fırtınalı, gergin ve duygusal karışıklıklarla dolu bir dönemdir.⁴⁴

Bu dönemde, çocuğun olumlu kişiliğinden önce olumsuz kişiliğinin oluşacağını bilmeyen bir anne baba, bu dönemde çok sıkıntı çeker. Çocuklukta dengeli davranışların birden bozulmasının, çocuğun olumlu bir kişiliğe yönelmesindeki ilk adım olduğunu kavrayamayanlar, onu yola getirmek için sert davranmak gerektiğini düşünürler, böylece de en büyük yanlış yapmış olurlar.⁴⁵

Çocuk, bu devrede "çevreye uyum" yerine "kendi kişiliğini" ortaya koyar. Bir yandan "kimlik" duygusunu pekiştirir, öte yandan da anne babasının isteklerine uymayı öğrenir. Bu devrede şu iki temel yanıştan kaçınmak gerekir: Birincisi, çevresine uyması ve kendi isteklerini sınırlaması için baskı yapılmamalıdır. Ondan aşırı isteklerde bulunulursa ya isyan bayrağını açacak ya da içine kapanık, pısrık biri olup çıkacaktır. Yapılabilecek ikinci yanlış çocuğu gerektiği kadar kontrol altına almamaktır. İsteddiği her şeyi verir, sözünü dinlemediği zaman onun isteğine uyarsanız, çocuk evin tek hâkimi olduğunu düşünmeye başlar. Bu durumdaki çocuk, çevreye uyum konusunda olumlu hiçbir şey öğrenemediği gibi, ileriki yıllarda öğretmenleri ve arkadaşlarıyla da uyuşamaz.⁴⁶

---

⁴³ Hökelekli, "Çocukta, s.191.

⁴⁴ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.286.

⁴⁵ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.286-287.

⁴⁶ Dodson, Çocuk Eğitimi, s.287-288.

Bazı araştırmalar, ahlâkî olgunluğun 19 yaşından önce gerçekleşemeyeceğini ve ancak küçük bir azınlığın “ahlâkî olgunluğa” ulaşabileceğini ortaya koymaktadır.⁴⁷ Kohlberg’e göre, ahlâkî gelişim basamakları sadece yaşla birlikte oluşmamakta, diğer etkenlerle oluşan zihinsel bir süreçtir. Hatta onun kendi tasnifindeki bazı aşamalara bir çok kimse hiç ulaşmamakta, 6. yani son aşamaya ise, çok az insan ulaşabilmektedir.⁴⁸

---

⁴⁷ Jersild, ocuk, s.593-603.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bak. Aydın, Ahlâk ęretiminde, s.41-49.